

**АЗАМАТТЫҚ
ҚОҒАМДАҒЫ
ДІНДАРЛЫҚ
МӘДЕНИЕТІ**

Кіріспе

XXI ғасыр адамзатқа жаһандық ақпараттық-қатынас технологиялары және төртінші индустриялық революцияның қозғаушы күші сандық технологиялардың қауырт жаңаруы нақты көрсетуде. Ақпараттық жаңа технологиялар және ақпараттық алмасу халықаралық, мәдениетаралық, дінаралық, өркениетаралық қатынастар жүйесінде маңызды орын алып отыр. Жаһандық өзгерістер батыс және шығыс мәдениеттері мен азаматтық қоғамдарға ықпал етуде. Қазіргі азаматтық қоғам еліміздің үшінші жаңғыруында пәрменді рөл атқаруы керек. Қоғамдағы жеке сектор және кәсіпкерлік ұйымдары, саяси партиялар, жастар мен әйелдер ұйымдары, мәдени және ғылыми қоғамдастықтар, діни бірлестіктер мен діни қайырымдылық қорлары, кәсіподақтар мен ҮЕҰ зайырлы мемлекетіміздегі діндарлық мәдениетін қалыптастыруға және діни радикалды идеологияның таралуының алдын алу жұмысына белсене қатысуы тиіс. Сондықтан қазіргі кезде дін саласында туындаған мәселелерді азаматтық қоғам институттарының қатысуымен шешу жолдарының әдістерін іздеу маңызды. Аталмыш тақырып аясындағы зерттеу жұмыстарын талдасақ, М.С. Орынбековтің «Генезис религиозности в Казахстане» (Алматы, 2005) атты еңбегінде қазақ жеріндегі діндарлық тарихының тарихи тамырлары талданады. Б.К. Құдайбергеновтың «Социально-философские поиски духовности» (Алматы, 1998) атты зерттеу жұмысында постатеистік қоғамдағы руханилықтың діни және философиялық қырлары қарастырылады. Н. Байтенова «Қазақстандағы діндер» (Алматы, 2010) және «Дінтану» (Алматы, 2015) атты еңбектерінде елдегі діни жағдайға дінтанулық талдаулар жасалады. Rhys H. Williams.

«The Languages of the Public Sphere: Religious Pluralism, Institutional Logics, and Civil Society» N.Y.2007. азаматтық қоғамдағы діни әралуандылық талданады. «Faith in Civil Society: Religious Actors as Drivers of Change», held in Uppsala, Sweden, April 24-25, 2012 атты конференцияда азаматтық қоғам өміріндегі дін институттардың орны қарастырылады. Andrew T. Walker. «Religious Liberty and the Fracturing of Civil Society». N.Y.2016., заманауи қоғамдағы діни бостандық пен діндарлық мәдениет арақатынасы пайымдалады.

«Діннің қазіргі әлемге ықпалы» (Алматы, 2013) атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында заманауи әлемдегі діннің орнымен рөлі қарастырылады. «Қазақстанның мәдени және әлеуметтік-саяси дамуындағы діннің рөлі» (Алматы, 2015) атты жинақта еліміздегі дәстүрлі діндердің рухани әлеуеті сараланған. Сонымен қатар, «Имам Ағзам Әбу Ханифа мәзһабы және қазіргі заман» (Алматы, 2009) атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында орталық азия елдері мұсылман халықтарының діни мәдениетіндегі Ханифии мектебінің орны мен рөлі зерделенген. Азаматтық қоғам өміріндегі діннің атқаратын қызметі ең алдымен қоғамдық келісім мен дінаралық сұхбаттастық мәдениетін жетілдіруге бағыттталып, діндердің рухани әлеуеті ел мүддесі үшін қызмет етуге тиіс. Азаматтық қоғамда діндарлар мен діни қауымдардың діндарлық мәдениетінің өлшемі – бірлік, төзімділік мұраты мен өзара сенім, бауырмалдық жолымен қоғамның рухани кемелденуі болып табылады. Зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі, жүйелі талдау қағидаты, тарихилық пен логикалықтың бірлігі әдістері қолданылады.

Негізгі бөлім

Зайырлы мемлекетіміздің рухани тұрғыдан жаңаруында дәстүрлі діндердің өзіндік орны бар. Еліміздегі діни бірлестіктердің жалпы адамзаттық және гуманистік құндылықтарының ұлтаралық және конфессияаралық келісім мен татулықты орнықтырудағы атқаратын рөлі мен қоғамды ұйыстырудағы әлеуеті маңызды. Елімізде діни бірлестіктер қызметі мен әлеуеті қоғамдық келісім мен өзара құрмет және түсіністікті нығайтуға қызмет етеді. Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалған ар-ождан бостандығы мен діни сенім бостандығының принциптері, әртүрлі конфессияларға жататын азаматтардың діни бірлестіктерін құруға теңқұқылығы, мемлекет пен діннің, дін мен білім берудің бөлінгендігі туралы принциптер бекітілген. Қазақстан зайырлы мемлекет. Зайырлы ұстаным діндарлық пен діни мәдениетті өркениеттік негізде дамыту жолымен діни құндылықтарды мемлекеттің өркендеуі мен қоғам тұрақтылығының нығаюына бағыттайды. Дін саласындағы мемлекеттік саясат қоғамдағы келісім мен түсіністікті сақтауға діндарларды жұмылдыруға бағытталады. Конфессияаралық бейбітшілік пен келісім Қазақстан үшін басты

ізгі құндылық. Азаматтық қоғам институттары дінаралық келісім мәдениетін нығайтуға және дін саласындағы өзекті мәселелерді шешуге қатысу жолымен дінді желеу еткен деструктивтік ағымдардың таралуына қарсы қалқан құра алады. Астанада әлемдік және дәстүрлі діндердің басшылары анағұрлым маңызды заманауи дінаралық сұхбаттастық және кейбір түйткілді мәселелерді шешу үшін жиналуы еліміздің дінаралық келісімге ерекше назар салуында. Қазақ елінің бастамасымен өткізілген әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съездері мәдениеттер мен халықтар арасында түсіністік философиясын қалыптастыру мен дамыту жолын айқындап берді. Елбасы Әлемдік және дәстүрлі діндердің V съезінде сөйлеген сөзінде: «Қазақстан халқы даналығы арқасында біртұтас болып отыр. Біздің халқымыздың даңқы да, қуаты да достықта, өзара түсіністікте, келісім мен бірлікте, толеранттылықта. Бұл – біздің еліміз қатарына кіруге ұмтылып отырған озық отыз елдің ең биік құндылықтары. Осы ізгі мақсат үшін «Қазақстан-2050» стратегиясын жүзеге асырудамыз. Бес институционалдық реформаны іске асыруға кірістік. **Ұлт жоспары** – Қазақстанды жаңғыртудың 100 қадамы барлық қазақстандықтарға этникалық және діни айырмашылықтарына қарамастан лайықты тұрмыс жағдайын жасауға бағытталған» (Н.Ә. Назарбаев 10.06.2015:1) – деп, Қазақстандағы конфессияаралық үнқатысу мен ұлтаралық және дінаралық келісімнің үлгісін атап көрсетті.

Әлемдік және дәстүрлі діндердің басшыларының осындай кездесулерінің соңғы бірінде еліміздегі конфессияаралық келісім мен диалогтың маңыздылығы ерекше аталып өтілді. Әлемдік және дәстүрлі діндердің басшыларының съездерінде конфессияаралық келісім мен диалогтың негізгі принциптері айқындалды. Олар: ар-ождан бостандығы, толеранттылық, өзара құрметтеу мен түсінісу, ұлтаралық келісім мен діни сұхбаттастық. Бұл қағидалар Қазақстандағы конфессияаралық қатынастардың да негізін құрайды. Діни фактор қоғам мен мемлекет өмірінде өзіндік қызмет атқарады. Діни сенім бостандығына мемлекет кепілдік береді және діни қатынастарды реттейді. Азаматтық қоғам мен мемлекет бұқаралық кеңістікте дінмен өзара қатынасын заманауи уақыт пен кеңістік негізінде айқындауы тиіс. Ол үшін діндерден сенімдік қайшылықтарды емес, керісінше ортақ рухани тәлімдер мен принциптерді, ортақ түптік негіздер мен адами құндылықтарды, біріктіруші бастауды іздеуге міндеттіміз.

Әлемдік және дәстүрлі діндер адамның және қоғамның діни және рухани негіздерін дамытудың күшті факторы болып табылады. Дін мен діни сананың негізгі мақсаты адамдағы адамгершілік қасиеттерді сақтау және кемелдендіру, адам мен қоғамның рухани әлемін сақтап қалуына көмектесу болып табылады. Қазіргі бұралаң және өзгермелі әлемнің тұрақты да бейбіт дамуы үшін жалпы адамзаттық, гуманистік және толеранттылық құндылықтарды, конфессияаралық келісім, диалогты ғасырлар бойы әлемдік және дәстүрлі діндердің енгізген принциптері мен қағидаларын қазіргі адамзаттық өркениеттегі бейбітшілікті сақтап қалу жолында сан алуан этностар мен конфессиялардан тұратын көптеген мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруі үшін белсенді пайдалану маңызды. Конфессияаралық бейбітшілік пен келісімнің нығаюы үшін, діннің біріктіруші, рухани тұрғыдан құрушы фактор есебінде рөлінің күшеюі үшін діни мәдениет пен тұрақты діни сананы қалыптастыру қажет.

Елбасы «Нұр Отан» партиясының Төрағасы Н. Назарбаев XVI съезінде сөйлеген сөзінде Мәңгілік Ел үшін қажетті бес реформа туралы «бес институттық реформалар – ел дәл осындай ізділікпен өтуі тиіс бес қадам. Тек осындай жағдайда ғана біздің реформаларымыз тиімді болады, ал қоғам мен мемлекет біртұтас және тұрақты болады. Нақ осындай жолдан барлық табысты мемлекеттер өткен» (Н.Ә. Назарбаев 12.03.2015:2) – деп атап көрсеткен болатын. Мәңгілік Ел мұратына жетуге апаратын бес қадам елдің тұрақты дамып, сын-қатерлерді бірлесе еңсеруін айқындайды. Бес институттық реформаның мақсаты – елімізді әлемнің өркендеген 30 мемлекетінің қатарына енгізу. 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап бес институттық реформаны жүзеге асыру бойынша 100 – нақты қадам Ұлт жоспарын орындаудың практикалық кезеңі басталды. Ұлт Жоспары – еліміздің саяси, экономикалық және әлеуметтік, рухани кемелденуінің іргетасы. Бұл еліміздің өркениеттік және жалпы адамзаттық құндылықтарға құрметпен қарайтындығын дәлелдейді. Саяси мәдениет бұл қоғамдағы түрлі әлеуметтік, саяси, діни топтардың өзара келісімде және өзара түсіністікте өмір сүріп, бірлесе әрекет етуін білдіреді. Әлемнің кейбір елдерінде орын алған саяси текетірестер мен дінаралық және ұлттаралық кикілжіңдер бұл қоғамдағы азаматтық институттардың жетімсіздігінен туындап отырғаны жасырын емес. Саяси шешімдер алауыздықтың емес қоғамдық келісім мұратына қызмет етуі тиіс. Әлемнің кейбір елдерінде орын алған саяси

текетірестер мен дінаралық және ұлттаралық кикілжіңдер бұл қоғамдағы азаматтық институттардың жетімсіздігінен туындап отырғаны жасырын емес. Елбасының жарлығымен құрылған қоғамдық кеңестер қоғамның өзін-өзі реттеуі мен жергілікті өзін басқару механизмін дамыту арқылы адам әлеуетін арттырып, азаматтардың саяси мәдениеті мен шешім қабылдау үдерісіне қатысу мүмкіндігін кеңейтуге жол ашады. Жаңғыртулар жөніндегі ұлттық комиссия реформалардың шынайы іске асуының заңнамалық және ұйымдастыру тұрғысынан қамтамасыз етеді.

Мемлекет пен қоғамның гүлденуіне және өркениеттік жолмен дамуына негіз болатын ел ішіндегі тұрақтылық, дінаралық келісім және ұлттаралық сыйластық қағидастары – еліміздің сара саясатының жемісі.

Қазақстан халқы Ассамблеясы қызметі Мәңгілік Елдің этностарын бір ортақ арманға ұйыстыруда. Ассамблея Ұлт Жоспары аясында этносаралық қатынас нығаюына негіз болатын барша қазақстандықтарды ортақ азаматтық бірегейлік рухында біріктіретін тұғыр. Елбасы «мемлекет құрудың жаңа белесінде ұлт біртектілігі мен біртұтастығын нығайтудағы біздің стратегиямызда қағидасты маңызды сәт бар. Біртектілік пен біртұтастық бойынша бүкіл жұмысты біз Қазақстан халқы Ассамблеясы айналасында түзетін боламыз. Ол шешуші қағида» (Н.Ә. Назарбаев 6.01.2016:2) – деп мемлекет үшін тұтастық пен біртекті азаматтық ұстаным маңызды бұлжымас қағида екендігін атап көрсетті.

Мәңгілік Елдің саяси, әлеуметтік, экономикалық жаңғыруы мен рухани түлеуі инновациялық индустрияландыру, заманауи ғылымды қажет ететін экономиканы қалыптастыру, мемлекетті кәсібилендіру, құқықтық санаға негізделген тәртіп пен заңдылық қағидатын орнату, үнемді энергия көздерін қолдану мен экономиканың өңдеуші секторын ұлғайта отырып, сыртқы инвестициялардың жаңа көздерін ұтымды тарту және еңбек қатынастарының жаңа түрін енгізу арқасында жүзеге аспақ. Қазақстандық ортақ арманды іске асыру жолында баршамыз азаматтық белсенділігімізді танытып жұмыла еңбек етуіміз қажет. Бұл реформалар мемлекет пен қоғам өмірінің барлық салаларын жаңғыртуға бағытталғандықтан еліміздің жарқын болашағы жастарды – Мәңгілік Ел идеясы құндылықтары негізінде тәрбиелеу және білім беру қазақстандық арманның іске асуының кілті деп білеміз.

Қазақстандағы сүнниттік ислам және христиандықтың православие бағыты қазақстандық-

тардың басым көпшілігінің діни бірегейлігінің негізі болып табылады. Елдегі діни келісім мен ұлтаралық татулық екі діни бағыттың түсіністігі мен сыйластығы арқылы, тұрмыстық және адамгершілік негізінде іске асады. Қазіргі аумалы-төкпелі уақытта елімізде дінаралық татулықты қамтамасыз ету өте маңызды. Дінаралық келісім мәдениетін дамыту үшін діни төзімділікті қалыптастыру керек. Жастар бойында діни төзімділік және өзгенің дүниетанымын, мәдениетін түсіністікпен қабылдай білуді орнықтыру үшін түсіністік мәдениетін қалыптастыру маңызды. Төзімділік бұл көнбістік емес, төзімділік өзгені жатырқамай қабыл алу. Төзімділік пен өзара сенім дінаралық және ұлтаралық қатынаста маңызды қағидаттардың бірі. Діни салада өзгенің сенімін құрметтеу діндердің діни ілімі мен құндылықтарын түсіністікпен қабыл алуды талап етеді. Өзгенің сенімін құрметтеу діндарлардың арасын жақындататын қағидат. Соңғы жылдары әлемде дінаралық қақтығыстар орын алып отыр. Бұл көбіне діни төзімсіздік пен білімнің таяздығынан, яғни надандықтан туындауда. Діни төзімсіздік, өзге діни ілімді және оның құндылықтарын дүниетанымдық тұрғыдан қабыл алмаудан шығады. Кейбір діндарлар мен діни топтар өздерінің саяси амбициясын діни қағидалармен бүркемелей отырып, діни сенімді билікке жетудің құралы ретінде пайдаланады. Әлемнің кейбір елдерінде діннің саясилануы бұл көп жағдайда дінаралық қақтығыстарға ұрындырып отыр. Сондықтан елімізде діннің саяси өмірге араласуына, не ықпал етуіне жол берілмеу керек. Бұған жол бермеу үшін тең дәрежеде дінтанулық және діни сауаттылық, діни мәдениет пен зайырлы қоғамға тән діни сананы қалыптастыру, ішкі мәдениет пен білімділік деңгейін көтеру қажет. Ата Заңымызда бекітілген зайырлылық принципі елдің өркениетті дамуының және жаңаруының негізі болып табылады.

Төзімділік пен үнқатысу елімізде діни қатынастардың өзегіне айналды. Конфессияаралық келісім мәселесінің үнемі қоғамның басты назарында екендігін, бұл бағытта үнемі жұмыс істеліп жатқанын ерекше атап өту қажет.

Еліміздің дінаралық қатынас мәдениетіне ерекше көңіл аударуы арқасында ел халқының бірлігі мен ынтымағы, ауызбіршілігі мен тұтастығы сақталып, мемлекетіміз қарқынды даму жолында. Қазақстан көп дінді және көп ұлтты мемлекет ретінде, өзін мекендеген ұлттар мен ұлыстардың діни мен мәдениетіне, салт-дәстүрлеріне басты назар аударып, дінаралық қатынас саласын елдің тұрақты дамуының алғы шарты-

ның бірі ретінде қарайды. Еліміздің жалпы адамзаттық құндылықтарға маңыз беруінің айғағы Әлемдік және дәстүрлі діндер съездері жүйелі түрде өткізілуі және ЕҚЫҰ, ИБҰ сынды беделді халықаралық ұйымдарға төрағалық жасауы айқындайды. Әлемдік деңгейдегі саяси және діни үнқатысулар түрлі наным-сенімдегі халықтардың өзара түсіністік мәдениетіне жол ашты. Сондай-ақ, осы дүниежүзілік ауқымды жиындар қазақ елінің халықаралық деңгейде мәртебесі мен беделінің өсуінің дәлелі бола алады. Қазақ елі әлемдегі өзара түсіністік пен сұхбаттастықты дамытуға өзінің сүбелі үлесін қосып отыр.

Дүниежүзі елдері арасындағы діни және мәдени қатынастардың орнығуына негіз болатын жалпы адамзатқа ортақ рухани құндылықтарды орнықтыру үшін діндер арасындағы келісім мен түсіністіктің маңызды әлеуетін біздің еліміз даналықпен елімізде және халықаралық деңгейде мақсатты түрде ұстанып отыр.

Дінаралық келісім мен ұлтаралық татулық еліміздің тұрақты және бейбіт дамуының негізінің бірі. Діндер арасында өзара түсіністік пен сұхбаттастық діни төзімділік мұраттары мен адамзатқа ортақ құндылықтардың, адамзаттың рухани әлеуеті бір қайнары бұл діни ілім мен діни мәдениет. Діндердің тәрбиелік-тағылымдық, біріктірушілік-реттеуші қызметін еліміздің рухани тұрғыдан өркендеуі үшін тиімді пайдалану қажет. Дін мамандарын тәрбиелеу мен кәсіби дайындау жолында зайырлы ұстаным және ұлттық мұраттар мен құндылықтарымызды бүгінгі заман талабына сай білім беру әдістерін енгізе отырып іске асырған жөн. Дінаралық сұхбат пен діни төзімділік әлемдік және дәстүрлі діни ілімдердің ортақ ұстанымдары мен біріктіруші қағидаларын үнемі назарда ұстау арқылы жүзеге аспақ. Сондықтан діни ілімдердің моральдық ұстанымдарын дінаралық және ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудағы тиімділігін ғылыми тұрғыдан кешенді түрде зерттеген жөн. Дін қоғамдық сананың өміршең формасы ретінде адамзат қоғамының рухани мәдениеті мен әлеуметтік өмірін қалыптастырушы және реттеуші фактор болғандығы және болып отырғандығы дау тудырмайды. Елімізде дінаралық келісімді сақтау мен қамтамасыз ету үшін әлемдік және дәстүрлі діндердің біріктірушілік әлеуетін тиімді пайдалану қажет. «Азаматтық қоғам ұғымы бұл мемлекеттік емес ұйымдар мен қауымдастықтар жүйесі» (Thomas Carothers 1999:28). Діннің әлеуметтік және дүниетанымдық қызметтері ұлғаюда. Діни сананың

жаңғыруы, ұлттық сана-сезімнің өсуі, діни және рухани құндылықтарға деген сұраныстардың артуы қоғамдық өмірдегі діннің рөлін айқындайтын факторлар. Діндердің арасындағы дінаралық келісім және ортақ құндылықтар азаматтық қоғамдағы мәселелерді оңтайлы шешуге көмектеседі. Қазіргі таңда жастар арасында діни және дінтанулық сауаттылықты арттыру мақсатында жастарға дін саласындағы мемлекеттік саясаттың ұстанымдарын жан-жақты және жүйелі түрде түсіндіру маңызды. Дінаралық сұхбаттастықта – өзара түсіністік, өзара құрмет, келісім, кешірім, ар-ұят, парыз, сабырлылық, өзін бақылау, өзін ұстай білу маңызды ұстаным болуы шарт. Шынайы діндарлық үшін кекшілдік, керітартпалық, мешеулік, қатыгездік, мейірімсіздік, надандық жат ұғымдар.

Ұлы Дала елі үшін – азаматтық біртектілік пен ұлтымыздың діни бірегейлігі ата-бабаларымыз ұстанған ислам діни мен дәстүрлі құндылықтары. Мәңгілік Ел жаңғыруының түпкі негізі – бірлік пен өзара түсіністік және өзара сенім қағидаты. Қазақ қоғамының рухани тұрғыдан жаңаруында дәстүрлі діндер маңызды рөл атқарады. Елімізде діни ахуалды өркениеттік жолмен жүйелендіру және ұлтаралық және конфессияаралық келісім мен татулықты орнықтырудағы діни бірлестіктердің атқаратын рөлін зайырлы қоғам ұстанымына сай тиімді жүргізудің тетіктерін жетілдіру қажет. «Қоғам өміріндегі модернизация секулярлы ықпал берумен қатар, секуляризациялануға қарсы ұстаным тудырады» (Peter L. Berger 1999:37). Кейбір діни ағымдардың екпе егуді қаламауы және неке мәселесіне жауапсыз қарауы, зайырлы мәдени ұстанымдарды елемейі қоғамдық өмірде көрініс беруде. Еліміздегі діндердің рухани әлеуетін қоғамдық сана мен психологияға сай біртектілік пен тұтастықты нығайтуға қызмет етуге бағыттау қажет. Қазақстандағы дінаралық келісім мен тұрақтылықты сақтау үшін – Ұлт Жоспары аясында орныққан азаматтық бірегейліктің ортақ құндылықтары негізінде зайырлы ұстанымдағы діни сана қалыптастыру маңызды болып табылады. «Азаматтық қоғам діни бостандықтың экожүйесіне зәру» (Andrew T. 2016:155). Ата Заңымызда айқындалған ар-ождан бостандығы еліміздегі дінаралық келісім мен діндарлықты ұстанудың негізі.

«Бірлік – біздің барлық жеңістеріміздің қайнар көзі, тыныштығымыз бен бейбіт өміріміздің қорғаны. Бірлік бар жерде – тірлік бар. Осыны әрдайым жадымызда ұстауымыз керек» (Н.Ә. Назарбаев 7.11.2016:3). Қазіргі кезде түрлі діни-

саяси көзқарастар және ілімдік ұстанымдар негізінде ерекшеленетін жаңа ағымдар түрлі алпауыт елдердің жобалық және мүдделік ұстанымдарын басшылыққа алады. Жаңа діни ағымдар кеңестік атеистік идеологиядан босап қалған бос кеңестіктің орнын толдырды. Жаңа діндер идеологиясы постатеистік қоғамдағы дін саласындағы анықсыздықты тиімді пайдаланды. Қоғам алдындағы өзекті сұрақтарға жауап іздеу түрлі ізденістерді тудырды (Jerry Pankhurst 2012:70). Бұл жаңа ағымдар негізін салған дін ұстаздары және саяси басшылардың атымен аталады. Елімізде ислам дінінің тармақтала бастауы ұлттық бірлігімізге қауіпті. Түрлі жамағаттардың қалыптаса бастауы ұлттық және діни бірегейлікке нұқсан келтіреді. Сондықтан түрлі діни-саяси ағымдардың идеологиялық ықпалына қарсы тұратын сыни ойлау мәдениеті мен күмәнмен қарау әдістемелік ұстанымының орны ерекше. Алпауыт және аймақтық лидерлікке ұмтылған елдердің геосаяси және геоэкономикалық, ұлттық және әскери мүдделерінің қақтығысынан туындайтын діни-саяси ілімдердің түпкі мәні мен мақсатын, идеологиялық ұстанымы мен теріс діни ілімдердің идеялық-психологиялық алғышарттарын кешенді зерделей отырып, жастарға байыппен түсіндіру қажет.

XX ғасырдың екінші жартысында, әсіресе, XXI ғасырдың басында геосаяси және геоэкономикалық процестерге діни институттар жүйесінің ықпалы өсуде. Әлемдегі діни-саяси жағдайда жаһанданумен байланысты өзгерістер орын алуда. Жаңа әлемдегі діни суреттемені зерттеу бүгінде батыс пен шығыс өркениеттері дүниесінде болып жатқан оқиғалардың нақты суреттемесін береді. Жаһандану заманында әрбір мемлекет өзінің ұлттық қауіпсіздігінің ажырамас бөлігі, діни қауіпсіздігін қорғауға ерекше назарға ұстау тиіс. Соңғы жылдары әлемде орын алған лаңкестік оқиғалар мен діни негіздегі қақтығыстар салдарынан көптеген елдер осы саладағы заңдарын қайта қарап отыр. Таяу Шығыс және Солтүстік Африкада орын алған түрлі-түсті төңкерістер мен лаңкестік идеологияның өршуі адамзаттың қалыптасуына қауіп төндіруде. ДАИШ және ан-Нусра майданы (Қазақстанда тыйым салынған) лаңкестік ұйымдары жалған діни ұрандарды ұстанып бейбітшіл ислам ілімі мен мәдениетіне қатысты теріс үрейлі пікір қалыптастыруда. «Халықаралық терроризм мен зорлық-зомбылық экстремизмі бүгінде жаһандық бейбітшілік пен қауіпсіздікке төнген және шиеленіскен сын-қатерлердің бірі болып табылады. Тек барлық мемлекеттер,

халықаралық және өңірлік ұйымдар мен басқа да негізгі әріптестердің бірлескен күш-жігерлерімен ғана осы өрбіген дағдарысты басқа арнаға ауыстырып, бұл зұлматты жоя аламыз. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан саяси және діни көшбасшылардың, әсіресе, зорлық-зомбылық экстремизмі және радикализм саласындағы диалогты жандандыруға шақырады. Қазақстан Қауіпсіздік Кеңесінің ИЛИМ (ДАИШ) мен Әл-Қағида жөніндегі 1267 Комитетінде осы сеніммен төраға болады. Осы орайда, БҰҰ БА-ның 70-ші сессиясындағы сөйлеген сөзімде ұсынылған БҰҰ аясында Жаһандық Антитеррористік коалицияны (жүйені) құру үшін негізі болуы мүмкін Халықаралық антитеррористік операциялар жүргізу кезінде Астана Әрекет кодексын дайындау туралы ұсынысты БҰҰ және БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің мүше мемлекеттеріне жасауды жоспарлап отырмыз» (Н.Ә. Назарбаев 11.01.2017:1). Қазіргі адамзаттың бүгінгі мен болашағы үшін ең қатерлі қауіп-халықаралық лаңкестік идеологиясы болып отыр. Қазіргі заманғы діни фундаментализм және терроризм нақты бір дінге тән құбылыс емес. Фундаментализм мен террорлық дін атаулының бәрінде кездесетін діни идеологиялық құбылыс. Діни сенімді саяси мүддеге жету үшін бүркеме ретінде қолданатын топтар қазіргі таңда кездеседі. Лаңкесшілер заманауи технология жетістіктерін (байланыс және транспорт, қару түрлерін) тиімді пайдаланып әрекет етеді (Douglas Pratt June 2006:5). Деректер бойынша, заманауи әлемде діни-идеологиялық және лаңкестік әрекетке шақыратын ғаламтор ресурстары көбейген. Деректер бойынша, ғаламторда ай сайын лаңкестік мазмұндағы 70 мыңға жуық материалдар шықса, солардың 400-ден астамы елімізге бағытталады екен. Еліміздің құзырлы орындары 2011 жылдан бері экстремистік бағыттағы 64 актінің жолын кескен. Лаңкестік идеологиясын өркениетті әлемдік қоғамдастық бірлесе қарсы тұрғанда ғана жеңе алады. Бұл мақсатта конфессиялық, идеологиялық, саяси, ұлттық ұстанымдар мен мүдделерді ортақ арнаға бағыттау қажет. Адамзат ұлттық, нәсілдік, діни ерекшеліктеріне қарамастан радикалды идеологияның таралуына жұмыла күресуі тиіс. Радикалды діни идеология жаһанданған әлемнің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігіне қатерлі екендігін әлемдегі лаңкестік қылмыстар көрсетіп отыр. Радикалды идеологияның мақсаты – дәстүрлі діни сана негізін өзгерте отырып, діни дүниетаным мен мінез-құлықтың қалыпты ұстанымын басқа бағытқа бұру. Радикалды идеология

тұлға мен қоғамдық психологияға кері ықпал ету арқылы діни жағдайға әсер етеді. Жасанды діни құндылықтарды (таза ислам, халифат, имамат, жиһад) бүркемелену жолымен ілімдері мен әрекеттерін ақтауға тырысатын ұйымдар шынайы адамзаттық және діни мұраттарды тәрк етеді. Радикалды топ мүшелері шет елдік басшыларының пәтуаларын басшылыққа алады. Лаңкесшілер үшін өмір құндылық емес, олардың арман-аңсары о дүниелік пейіш.

Қазіргі кезде түрлі діни-саяси көзқарастар және ілімдік ұстанымдар негізінде ерекшеленетін жаңа ағымдар түрлі алпауыт елдердің жобалық және мүдделік ұстанымдарын басшылыққа алады.

Қоғамда көрініс берген дәстүрден тыс ілімдер ділімізге, ұлттық құндылықтар мен әдет-ғұрпымызға қайшы болғандықтан бұл діни ілімдердің негізгі ерекшеліктерін зерттеу керек. Қоғамдық психология мен пікірдегі дін туралы көзқарастарды ғылыми негізде саралау маңызды. Ислам дінінің қалыптасуы мен даму тарихында шыққан түрлі ағымдар мен ілімдер діни, саяси-әлеуметтік мәселелерге қатысты және алпауыт елдердің саяси мүдделер қатығысы нәтижесінде шет елдік арнайы қызметтердің жобаларынан туындап отырды.

Ислам ішінде пайда болған жаңа ағымдардың ілімі мен идеялық ұстанымдарына дінтанулық талдау жасау өзекті болып отыр. Діндар жастар арасында дәстүрімізге жат ағымдарды ұстанатындардың қатарының өсуіне қарсы тұру үшін Матуридилік сенімі мен Ханафи мазхабы бойынша діни кітаптарды қазақ тіліне аудару және аталмыш мазхаб негізінде зайырлы әдістемедегі дінтанулық оқулықтар мен оқу құралдарын шығару маңызды. Дәстүрден тыс діндарлықтың жастар арасында таралуының әлеуметтік психологиялық себептері және жат діни ілімнің жастар санасына кері әсерінің себеп-салдары кешенді түрде саралануы тиіс. Қазақстандағы дәстүрлі ислам құндылықтарың, ұлттық дәстүр мен әдет-ғұрып, ұлттық діл, ұлттық мәдениет пен дүниетаным ерекшеліктерін, Әбу Ханифа Имам Ағзам мазхабының ұстанымдарын және Әл-Матруди ілімін ғылыми және теологиялық тұрғыдан зерделеп, талдайтын әдебиеттер, ұлт руханиятындағы көрнекті дін қайраткерлерінің мұралары мен діни ізденістері туралы және діни мазмұндағы деректі және көркем фильмдер түсіру және ғибадатханалардағы уағыздар мәтіндеріне дінтанулық сараптамалық-талдаулар жасау қажет. Діни мазмұндағы фильмдер дәстүрімізге сай діни сана қалыптастыруға септігін

тигізері анық. Ұлт руханиятындағы қасиеттілік, кие, обал мен сауап, қанағат, сабыр, жанашырлық, діндарлық, адал мен арам және т.б. төлтума ұғымдарды жастарға тиянақты түсіндіру арқылы жастарға ділдік және діни дүниетаным бағдарын қалыптастырамыз. Исламтанулық бағытта жазылған зерттеулер мен ізденістер жарияланатын ғылыми басылым шығару да өзекті. Бұл исламтану мамандығы бойынша PhD докторанттары мен ғылыми атақ алушылар үшін де қажет. Дін мамандарын даярлайтын оқу орындарының материалдық-техникалық базасын күшейту қажет. Дін саласындағы мемлекеттік саясатты ғылыми негізде түсіндіретін кітапшалар шығару маңызды. Исламтанулық және дінтанулық қалта сөздіктерін шығаруды қолға алу керек. Ғибадатханаларда уағыздарды таспаға және ұнтаспаға басуға арнайы рұқсат берілгені жөн. Діни уағыздарды сараптамалық талдаудан өткізген соң ғана жүйелі тарату керек. Діни білім елімізде және зайырлы және дәстүрлі құндылықтар негізінде берілгені жөн. Жастар арасында дәстүрден тыс ілімдік ұстанымдардың көрініс беруі және елімізде түрлі жамағаттардың пайда бола бастауы ұлттық тұтастығымызға сызат түсіру мүмкін. Еліміздің мұсылман діндарлары ҚМДБ қағидалары мен пәтуаларын ұстануы керек. Сондықтан ислам дінінің ілімі мен құндылықтарын және мәдени ұстанымдарын діндар жастардың дүниетанымына ғылыми тұрғыда әрі зайырлы мәдениетке сай сабырлы әрі салиқалы түрде сіңіру қажет. Дін комитеті мен ҚМДБ сараптамалық қорытындылары мен қаулы шешімдерін діндарлар арасында тарату мен түсіндіру жұмыстарын үнемі жүргізу қажет. Имамдардың құқықтық және мемлекеттің дін саласындағы саясаты туралы білімін арттыру, лаңкестік пен діни экстремизм идеологиясына қарсы күресе білетін құзіреті мен білімі мен білігін жетілдіру қажет. Діни уағызбен тек арнайы рұқсаты бар дін ұстаздары айналасуы тиіс. Кітапханалардағы діни және дінтанулық әдебиеттердің базасын іріктеп жүйелендіру қажет. Елімізде дін мамандарын даярлау мамандану (мемлекет пен дін қатынасы, дін тарихы мен теориясы, салыстырмалы дінтану, құран, тәпсір, ақида, хадис, фикһ, мазхабтар тарихы) саласы бойынша жүргізіп және дін мамандарының деректік-анықтамалық жүйесін жасаған жөн. Мәңгілік Еліміздің тыныштығы мен ынтымағы, ұлтымыздың бірлігі, қоғамдағы діни татулық пен діни төзімділік, ұлтаралық татулық басты құндылығымыз. Зайырлылық қағидаты елдік пен руханилық әлемінің үйлесімді дамуының негізі

болып табылады. Зайырлы әлем шынайы сенім бостандығын қамтамасыз етеді (Vexen Crabtree 2006:26).

Жаһандану заманында жаңа технологиялар көмегімен жаһандық саясат және жаһандық экономика жаһандық азаматтық қоғамға ықпал етуде. Алпауыт елдер жаһандық діни жобалар көмегімен трансұлттық діни институттарды құруда. Жаһандық үдерістерге діни ұйымдар да ықпалды рөл атқарады (Paul S. Rowe Jan 1, 2016:4). Жаһандық азаматтық қоғамда діни ұйымдар халықтар дүниетанымын өзгерте алатын қуатты күш (Kevin Warr 1999:522-523). Жаһандық ойыншылар діндер көмегімен адамдар санасын билеуді қалайды. Соңғы жылдары саяси мінез-құлыққа діннің ықпалы өскен. 2011 жылғы араб көктемі аймақтық жобасы аясында Тунис, Мысыр, Ливия, Йемен елдерінің жастарының санасын шарпуында Facebook and Twitter желілері өзіндік рөл атқарды. Трансұлттық деңгейде субмемлекеттік субъектілердің пайда болуы саясаттың жаңа формасы жаһандық азаматтық қоғамның құрылуын білдірді (Mary Kaldor 2003:7). Суық соғыс уақытынан кейін коммунистік мен капиталистік идеологияның орнын діни ұлтшылдық иеленді (Mark Juergensmeyer 2003:9). Діндердің саясиленуі заманауи діни-саяси үдерістерге тән құбылыс. Кейбір елдерде болған түрлі-түсті төңкерістердің діни астарлары да бар. XXI ғасырдағы саясатты жаңғыртуда дін маңызды рөл атқарады (Scott Thomas 2005:38). Биліктен тәуелсіз діни топтар саяси күш ретінде жаһандық саясатта маңызды рөл атқарады (Monica Duffy Toft 2011:81-85). Діни бірлестіктердің қаржыландыру көздері және демеушілерін анықтау, олардың ел мүддесіне қызмет етуіне септеседі. Дін саласындағы байыпты саясат қоғам өмірінің тұрақтылығының түп негізі. Кейбір діни ұйымдар қоғамда бауырмалдық пен түсіністікті емес, керісінше қақтығыс пен текетіреті тудырады (Christopher Hitchens 2007:63). Еліміздегі діни бірлестіктер азаматтық келісім мен діни татулық мұратына қызмет жасауы тиіс. Азаматтық қоғам ел азаматтарын жасанды діндер мен экстремистік ілімдерден сақтандыруы қажет. Еліміздегі руханилық пен ұлттық мәдениеттің жаңғыруы ел тарихындағы рухани және діни құрылымдарды терең пайымдауды қажет етеді (М.С. Орынбеков 2005:4). Ұлт руханиятындағы асыл құндылықтар мен ұлттық діндарлық ұстанымын азаматтық қоғамның заманауи сұранысына сай түсіндіру арқылы жат елдік жаһандық жобаларға қарсы тұра аламыз.

Қорытынды

Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілігі мен интеллектуалды ұлт болып дамуы бұл білімді де білікті, тәрбиелі жастардың әлеуетінде. Тәуелсіз елдің жастарының зайырлы мәдени ұстанымы рухани әлемнің кемелділігі мен заманауи технологиялық жетістіктерді меңгеруімен ұштасуы тиіс. Діндарлықтың байыпты да салиқалы өлшемін зайырлы қоғамға сай тұлғалық болмыста көрсете білген жөн. Сондықтан қазіргі заманда азаматтық қоғам үшін зайырлылық пен діни мәдениет, ұлттық тұтастық, отансүйгіштік пен азаматтық белсенділік, ізденгіштік,

сындарлы ұстаным, руханилық сынды қасиеттер маңызды. Бұл жаһандық саяси, діни және теріс пиғылды жаһандық жобаларға қарсы тұратын дүниетанымдық қорған қалыптастыруға септігін тигізеді. Елдің бірлігі мен тыныштығы, болашаққа сенімі – басты мұратымыз.

Конфессияаралық бейбітшілік пен келісім мәдениеті Ұлы Дала елі үшін басты ұстаным. Мәңгілік Елдің конфессияаралық қатынастарының негізін өзара құрмет және өзара сенім құрайды. Азаматтық қоғамда ар-ождан бостандығын сақтау және адамның таңдау құқығын құрмет, жауапкершілік және дінаралық үйлесімді үндестік – діни қатынастар өзегіне айналуы тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. N.A. Nazarbaev. (10.06.2015) Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің V съезі // Егемен Қазақстан. (Alemdik cane dasturli dinder liderlerinin V sezi. //Egemen Kazakhstan).
- 2 Назарбаев Н.Ә. N.A. Nazarbaev. (12.03.2015.) Қазақстан Республикасының Президенті, «Нұр Отан» партиясының Төрағасы Н.Ә. Назарбаевтың партияның XVI съезінде сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. (Kazakhstan Prezidenti Nur Otan partiyasynyn Toragasy N.A.Nazarbaevtyn partiyany XVI sezinde soylegen sozi//Egemen Kazakhstan).
- 3 Назарбаев Н.Ә. N.A. Nazarbaev. (6.01.2016.) Ұлт Жоспары – қазақстандық арманға бастайтын жол // Егемен Қазақстан. (Ult Zhospary – Kazakhstandyk armanga bastaityn col // Egemen Kazakhstan).
- 4 Thomas Carothers. (1999) Civil Society. N.Y.
- 5 Peter L.Berger. The Desecularization of the World. A Global Overview (1999) // The Desecularization of the World. Resurgent religion and world politics. ed. Peter L.Berger. -Washington. D.S.
- 6 Andrew T. (2016) Walker. Religious Liberty and the Fracturing of Civil .Society Washington.
- 7 Назарбаев Н.Ә. N.A. Nazarbaev. (7.11.2016.) Ұлы Дала ұлағаттары // Егемен Қазақстан (Uly Dalaulagattary//Egemen Kazakhstan)
- 8 Jerry Pankhurst. (2012) Religious Culture: Faith in Soviet and Post-Soviet Russia. Las Vegas.
- 9 Назарбаев Н.Ә. N.A. Nazarbaev. (11.01.2017) Қазақстан Президенті Н. Назарбаевтың Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесіне Саяси Үндеуі Қауіпсіз, әділ және өркендеген әлем құру үшін жаһандық әріптестікті нығайту жөніндегі ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ // Егемен Қазақстан (Kazakhstan Prezidenti Birikken Ulttar Uiyumynyn kauipsizdik kenesine Saisy Undeui kauipsiz, adil cane orkendegen alem kuru ushin cakandykariptestiktinygaituonin-degiKazhstannyn tucyrymdamalykkozkarasy//Egemen Kazakhstan)
- 10 Douglas Pratt. (1 June 2006) Terrorism and Religious Fundamentalism: Prospects for a Predictive Paradigm. Marburg Journal of Religion: Volume 11.
- 11 exen Crabtree. (2006) Will Modern Society Reject Religion? What is Secularism. London.
- 12 Paul S. Rowe. (Jan 1, 2016) Religious movements and religions contribution to global civil society.
- 13 Kevin Warr. (1999) ‘The Normative Promise of Religious Organizations in Global Civil Society’, Journal of Church and State 41, no.3
- 14 Mary Kaldor. (2003) Global Civil Society: an answer to war (Cambridge: Polity Press)
- 15 Mark Juergensmeyer. (2003) The New Cold War? Religious nationalism confronts the secular state (Berkeley: University of California Press).
- 16 Scott Thomas. (2005) The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations: the struggle for the soul of the twenty-first century (London: Palgrave Macmillan).
- 17 Monica Duffy Toft, Daniel Philpott, and Timothy Shah. (2011) God’s Century: resurgent religion and global politics (New York: W.W. Norton)
- 18 Christopher Hitchens. (2007) God is not Great: how religion poisons everything (New York: Twelve).
- 19 Орынбеков М.С., Орынбеков М.С. (2005) Генезис религиозности в Казахстане (Genesis religioznosti b Kazakhstane).

References

- 1 Nazarbaev N.A. N.A. Nazarbaev. (10.06.2015) Alemdik zhane dastyrlı dinder liderlerinin V s#ezi // Egemen Kazakstan. (Alemdik cane dasturli dinder liderlerinin V sezi. //Egemen Kazakhstan).
- 2 Nazarbaev N.A. N.A. Nazarbaev. (12.03.2015.) Kazakstan Respublikasynyn Pre-zidenti, «Nur Otan» partiyasynyn Toragasy N.A. Nazarbaevtyn partiyany XVI s#ezinde seylegen sezi // Egemen Kazakstan. (Kazakhstan Prezidenti Nur Otan partiyasynyn Toragasy N.A.Nazarbaevtyn partiyany XVI sezinde soylegen sozi//Egemen Kazakhstan).

- 3 Nazarbaev N.A. N.A. Nazarbaev. (6.01.2016.) Ұлт Зһоспары – казакстандык арманга бастајтын зһол // Egemen Kazakstan. (Ult Zhospary – Kazakhstandyk armanga bastaityn col // Egemen Kazakhstan).
- 4 Thomas Carothers. (1999) Civil Society. N.Y.
- 5 Peter L.Berger. The Desecularization of the World. A Global Overview (1999) // The Desecularization of the World. Resurgent religion and world politics. ed. Peter L.Berger.-Washington. D.S.
- 6 Andrew T. (2016) Walker. Religious Liberty and the Fracturing of Civil .Society Washington.
- 7 Nazarbaev N.A. N.A. Nazarbaev. (7.11.2016.) Ұлы Дала Ұлағаттары // Egemen Kazakstan (Uly Dalaulagattary // Egemen Kazakhstan)
- 8 Jerry Pankhurst. (2012) Religious Culture: Faith in Soviet and Post-Soviet Russia. Las Vegas.
- 9 Nazarbaev N.A. N.A. Nazarbaev. (11.01.2017) Kazakstan Prezidenti N. Nazarbaevtyн Birikken Ұлттар Ұјымнын Kauipsizdik Kenesine Sajasi Yndeui Kauipsiz, adil zhane оркендеген алем кұру Ұшин zhahandyк ariptestikti nygajtu zhоніндегі KAZAKSTANNYN ТҰЗһYRYMDAMALYK KӨZKARASY // Egemen Kazakstan (Kazakhstan Prezidenti Birikken Ulttar Uiyymнын kauipsizdik kenesine Saisi Undeui kauipsiz, adil cane оркендеген алем kuru ushin cakandyk ariptestiktinygaitu conіндегі-Kazakhstannytucyrymdamalykkozkarasy // Egemen Kazakhstan)
- 10 Douglas Pratt. (1 June 2006) Terrorism and Religious Fundamentalism: Prospects for a Predictive Paradigmi. Marburg Journal of Religion: Volume 11.
- 11 exen Crabtree. (2006) Will Modern Society Reject Religion? What is Secularism. London.
- 12 Paul S. Rowe. (Jan 1, 2016) Religious movements and religions contribution to global civil society.
- 13 Kevin Warr. (1999) ‘The Normative Promise of Religious Organizations in Global Civil Society’, Journal of Church and State 41, no.3
- 14 Mary Kaldor. (2003) Global Civil Society: an answer to war (Cambridge: Polity Press)
- 15 Mark Juergensmeyer. (2003) The New Cold War? Religious nationalism confronts the secular state (Berkeley: University of California Press).
- 16 Scott Thomas. (2005) The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations: the struggle for the soul of the twenty-first century (London: Palgrave Macmillan).
- 17 Monica Duffy Toft, Daniel Philpott, and Timothy Shah. (2011) God’s Century: resurgent religion and global politics (New York: W.W. Norton)
- 18 Christopher Hitchens. (2007) God is not Great: how religion poisons everything (New York: Twelve).
- 19 Orynbekov M.S., Orynbekov M.S. (2005) Genezis religioznostiv Kazahstane (Genezis religioznosty b Kazakhstane).